

emellett kiválóan be lehetne mutatni, mintegy kiállítani és propagálni azokat a termékeket, amelyeket a fogyasztók nem találnak meg a könyvesboltokban vagy szoftverboltokban.

Az Optikai Kiadók Egyesületének (*Optical Publishing Association*) jelentése szerint 1994-ben a szakmai, üzleti és tudományos címek 1,8 milliárd dolláros bevételt hoztak, míg a fogyasztói címek csak 0,8 milliárdot. A szakmai termékekből származó bevétel várhatóan tovább fog emelkedni. Az *InfoTech* piackutató cég szerint a CD-ROM-ok előállításából és eladásából származó bevételek 1995-ben meghaladták a 24 milliárd dollárt; ez az előző évhez képest 112%-os növekedést jelent.

A szakmai, üzleti és tudományos címek mind terméként, mind piacukat tekintve jelentősen eltérnek az átlagfogyasztóknak szánt termékektől és azok értékesítési módszereitől. Az adatok tehát semmiképpen sem extrapolálhatók az egyes piaci szegmensek között, nem is hasonlíthatók össze, nem vonhatók le belőlük általános érvényű következtetések. Bonyolítja a helyzetet, hogy sok CD-ROM-termék nem csak egy kategóriába tartozik: a szórakoztatva oktató címek például az oktató tartalmat játék formájában prezentálják. A CD-ROM emellett a terjesztés és az adatátvitel eszköze is; gondoljunk csak arra, hogy a Microsoft a Windows 95 terjesztését is CD-ROM-on oldotta meg, és ez a termék vezeti 1995 decembere óta a PC Data toplistáját.

Áttérés az elektronikus publikálásra

A hagyományos (nyomtatott termékeket előállító) kiadók nem törekszenek kizárólagosan CD-ROM-on való publikálásra. Akik a nyomtatott termékek mellett kiegészítésként vagy azokat felváltandó CD-ROM-kiadásra vállalkoznak, szembesülnek az elektronikus publikálás bonyodalmaival. A különböző számítógépes platformok tovább

növelik a költségeket, és tovább tagolják a piacot. Új feladat a használók támogatása (help desk üzemeltetése) stb.

Egyes terjesztők felvállalták a CD-ROM-ok és más elektronikus könyvek terjesztését, s eközben sok akadályt tapasztalnak. Megváltoztak például az eladási feltételek: a CD-ROM-okat például – a könyveknél megszokott megoldásokkal szemben – felbontás után nem lehet visszavenni. A kiadók a megtekintési lehetőséget demolemezek, online bemutatók és kipróbálási időszakok révén adják meg (az utóbbiak esetében időkódokat építenek be a szoftverbe).

Összehasonlítható-e a körte és az alma?

A számok értelmezése nem mindig könnyű. A piaci információk egy részét eleve megsűrűrik, mivel befolyásolják a döntéseket. Az információk értékeléséhez érdemes tudni, hogy ki végezte a vizsgálatot, milyen célra, hogyan és mikor, mit mértek, ki vett részt a vizsgálatban. A független vizsgálat érvénye meggyőzőbb, mintha az elemzést valamilyen határozott célra vagy egy bizonyos ügyfél számára, a piac egy részére vonatkozóan, valamely földrajzi területen, egy alkalmazás tekintetében vagy valamely használói körre nézve végezték el.

A terminológiát is tisztázni kell. Mit tekintünk értékesítésnek? Netán már azt, ha a kiadó a terméket elszállítja a terjesztőnek vagy a kiskereskedőnek? A legjobb mutatók a végfelhasználónak való eladásra vonatkoznak, és annak számadatait ábrázolják a kiadói adatokkal összevetve, táblázatos formában – így értelmezhető legjobban az ipari és a piaci felmérésekben szereplő adatok.

/DESMARAIS, N.: Making sense out of the numbers. = Library Acquisitions: Practice and Theory, 21. köt. 2. sz. 1997. p. 121–126./

(Hegyközi Ilona)

A Kanadai Nemzeti Könyvtár szerepe az elektronikus dokumentumok archiválásában

A Kanadai Nemzeti Könyvtár feladata a kanadai írásos örökség gyűjtése, tartós megőrzése és hozzáférhetővé tétele. A könyvtár és testvérintézménye, a Kanadai Nemzeti Levéltár közötti hagyományos munkamegosztás értelmében a könyvtár a publikált, a levéltár pedig a nem publikált dokumentumokat gyűjti és archiválja.

A technikai fejlődés következtében azonban az archiválás bizonyos szempontjai, módszerei egyformán használhatók a publikált és a nem publikált

dokumentumok esetében. A különböző digitális könyvtári projektekben kialakított gyűjtési irányelvek is erre a változásra utalnak. A Berkeley SunSITE digitális könyvtár gyűjtési és állományvédelmi politikája például négy gyűjtési szintet határoz meg, köztük az archív megőrzését: „A dokumentum lelőhelye ebben az esetben maga az intézmény. Az intézmény arra törekszik, hogy tartósan megőrizze a dokumentum intellektuális tartalmát.” – Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár szerint az

archiválás „az Internetről való letöltés és a könyvtár szerverén vagy valamilyen offline formában való tárolás. Az »állomány védelme« ebben az esetben az jelenti, hogy bizonyos lépéseket tesznek (pl. archiválják, gyűjteménnyé szervezik, leírják, frissítik és szükség szerint átmásolják az egyes tételeket), hogy a könyvtár hosszú távon biztosítani tudja a hozzáférést”. A továbbiakban az archiválás szót a gyűjtés, az állományvédelem és a hosszú távú hozzáférés értelmében használjuk.

A digitális könyvtár egyik kulcsfeladata, hogy megoldja az elektronikus dokumentumok archiválását. A kanadai könyvtárak a Kanadai Könyvtáros Egyesület 1996. júniusi konferenciáján vették számba az ezzel kapcsolatos problémákat, különös tekintettel az elektronikus kormányzati információkra. A Kanadai Nemzeti Könyvtár 1997-ben a digitális gyűjteményekről folytatott országos egyeztetés keretében felmérte, hogy a könyvtárak mit szándékoznak tenni az archiválás érdekében.

Az *elektronikus publikációk archiválásának* az a célja, hogy az elektronikus dokumentumok integritását (lásd később) megőrizzék, és hitelességét garantálják. A digitális információk archiválásával foglalkozó munkabizottság megfogalmazásában az információ integritásának megőrzése azt jelenti, hogy „meghatározzák és megtartják az információs objektum azon sajátosságait, amelyek azt teljessé és egyedivé teszik”. Az integritás ismérvei a következők: tartalom, állandóság, hivatkozás, származási adatok és kontextus. Az archívumok gyűjtőkörükön belül átfogó gyűjtésre törekednek, megbízható és folyamatos hozzáférést tesznek lehetővé az archivált publikációkhoz.

Az elektronikus publikációk archiválásának felelőssége jelentős részben a nemzeti könyvtárakra hárul. Kanadában ez a nemzeti könyvtár hagyományos szerepéhez kapcsolódva valósul meg.

Az elektronikus publikációk archívumai a közjót szolgálják, nonprofit szervezetek. A viszonylag csekély használat miatt nem is valószínű, hogy kereskedelmi cégek számára hasznot hoznának. A nemzeti könyvtárak azért vállalkozhatnak fenntartásukra, mert a nemzeti kiadványtermés őrzőiként hiteles forrásként tartják őket számon, tevékenységüket hosszú távra tervezik, és valószínűtlen, hogy bezárásukra sor kerülne. Az IFLA UAP programjának elvei alapján minden ország felelős a kiadványaihoz való egyetemes hozzáférés biztosításáért. A nemzeti könyvtárak az elektronikus archiválás kérdését e szereppel összefüggésben vizsgálják. Kanadában úgy látták célszerűnek, hogy a nemzeti könyvtárban hajtsák végre a szükséges infrastruktúrális fejlesztést, és biztosítsák számára a pénzügyi támogatást.

A Kanadai Nemzeti Könyvtár 1994 óta archiválja a kanadai hálózati elektronikus publikációkat, kezdetben az elektronikus publikációk kezelésére

vonatkozó kísérleti program (*Electronic Publications Pilot Project = EPPP*) részeként, később állandó elektronikus gyűjtemény formájában. Az elektronikus publikációkat az intézmény gyűjtőköri szabályzata és speciális kiválasztási kritériumok szerint gyűjtik; e-mailen kapják, másolják, letöltik, vagy az Internetről tükrözik, az egyik szerveren tárolják, és a World Wide Weben teszik elérhetővé. A könyvtár folyamatosan dolgozik a tevékenységgel kapcsolatos irányelveken, létrehozta a digitális könyvtári infrastruktúrát, kiképzti a munkatársakat, különböző elérési megoldásokat próbál ki, figyelemmel kíséri az állományvédelmi fejleményeket.

A Kanadai Nemzeti Könyvtár az „elektronikus publikációk” közé sorolja a kódolt formában meglévő műveket, amelyeket létrehozójuk a nyilvánosság számára számítógép használatával tesz hozzáférhetővé. A „csak online elérhető elektronikus publikációk” a kommunikációs hálózatokon hozzáférhetőek, a „megfogható, azaz fizikai hordozókon (is) közreadott elektronikus publikációkat” például diszketten vagy CD-ROM-on adják ki. A könyvtár a „Canadiana” dokumentumokat gyűjti: azokat a műveket, amelyek Kanadából származnak; vagy máshonnan származnak, de létrehozójuk kanadai; vagy amelyeknek kanadai vonatkozásuk van. A válogatáshoz a könyvtárosok számára prioritásokat határoztak meg ezen az átfogó definíción belül, és kizárták az információforrások bizonyos kategóriáit.

A beszerzésben prioritást élveznek azok a kurrens elektronikus publikációk, amelyek nem elektronikus formában nem állnak rendelkezésre. Közülük is előnyben részesülnek a létrehozó által közvetlenül közreadott publikációk, szemben a másodlagos forrásból származókkal. Ugyanis akkor van a legnagyobb esély a publikáció *integritásának* megőrzésére, ha a létrehozótól idejekorán beszerzik a művet.

A könyvtár beszerzi és tárolja a kiadványok különböző változatait, és szabványos terminológiát dolgoz ki a különböző verziók jelölésére, hogy a legfrissebb változat keresőautomaták alkalmazásakor is könnyen azonosítható legyen.

Egy másik megoldandó probléma a hiperszöveg-csatolások (linkek) megőrzése. A HTML formátum használata közkedvelt az archiválásban, mivel sok böngészőprogram jól kezeli. Az EPPP ajánlásában az szerepel, hogy az archiváló könyvtár az elektronikus publikáció határa, az egy Internet domainben lévő csatolt objektumok összessége. De még e korlátozott mennyiségű csatolás „feltárása”, tárolása és elérhetővé tétele is nagy kihívást jelent. Az lenne célszerű, ha a kiadók könnyen „szállítható” publikációkat hoznának létre, a könyvtárak pedig jobb szabványokkal és a hiperszöveg-dokumentumok kezeléséhez szükséges eszközökkel dolgoznának.

A Kanadai Nemzeti Könyvtár még nem használja, de lényegesnek tartja az integritás megőrzésére szolgáló technikai megoldásokat (digitális dátumbélyegző, digitális aláírások).

A könyvtárnak az a szándéka, hogy elektronikus gyűjteményének rekordjait hasonlóképpen *hitelesnek* tekintsék, mint a nemzeti könyvtár szabványos bibliográfiai rekordjait az egyéb dokumentumok esetében. Az elektronikus gyűjteményben szereplő művek szerepelnek a nemzeti bibliográfiában (Canadiana).

A könyvtár csak *teljes* elektronikus publikációkat gyűjt, tehát rövidítéseket, referátumokat, tartalomjegyzékeket vagy reklámhelyek információit nem. Azokból az elektronikus kiadványokból, amelyek több formátumban is léteznek, a könyvtár beszerez minden szabványos, nem jogvédett formátumot, ha csak a rendelkezésre álló jogvédett formátumú változatok nem teljesebbek. Például, ha egy publikációnak ASCII és PDF formátumú változata is van, de bizonyos táblázatai csak a PDF formátumban léteznek, vagy csak abban olvashatók, a könyvtár a PDF változatot szerzi be. Az elektronikus folyóiratokat a szokásos módon érkeztetik. Még keresik a lehetőséget a reklamálás megoldására, a Weben a különböző keresőeszközök ebben segítséget nyújthatnak.

Fontos, hogy az archívum a kurrens technológiával elérhető legyen, lehetőleg a széles körben hozzáférhető nem jogvédett módszerrel. A nemzeti könyvtár archívuma elérhető a World Wide Weben, de a dokumentumok sokféle formátumúak. Néhány formátum nem elérhető szöveges webböngészőkkel, néhánynak a megtekintéséhez vagy kinyomtatásához jogvédett szoftverre van szükség. A könyvtár még finomítja azokat a kritériumokat, amelyek a formátumok közötti választással kapcsolatosak; egyensúlyt kíván teremteni három

szempont, mégpedig a teljességre törekvés, a problémamentes beszerzés és *egyszerű hozzáférés* között.

Az elektronikus médium sérülékenyebb, mint a nyomtatott vagy a mikroformátumú dokumentumok, csak speciális hardverrel és szoftverrel használható (ezek akár rövidebb életűek is lehetnek, mint az elektronikus hordozó). A könyvtár naponta hoz létre elektronikus biztonsági másolatot elektronikus gyűjteményéről, így tartja naprakészen a digitális információkat. Géppel olvasható katalógusrekordokat egyébként már 20 éve őriz, és gyakorlati tapasztalatai azt mutatják, hogy elkerülhetetlen a digitális információk „áttelepítése” annak következtében, hogy a különböző hardver-szoftver konfigurációkat egyre korszerűbbre cserélik. Az eredeti elektronikus dokumentumot e folyamat során nem lehet másolatban megőrizni, inkább a dokumentum integritásának megőrzése a cél.

Az elektronikus publikációk archívumának létrehozása és fenntartása sok-sok kihívással jár, amelynek eddig sem a Kanadai Nemzeti Könyvtár, sem a könyvtáros társadalom nem tudott maradéktalanul megfelelni. A könyvtár elkötelezetten felvállalta Kanada publikált elektronikus örökségének megőrzését, azaz archiválását. E feladat teljesítése közben a gyakorlatban sajátítja el az ezzel kapcsolatos teendőket (learn by doing). Tevékenységét különböző közös vállalkozások tapasztalatai is segítik (ilyen például a Canadian Initiative on Digital Libraries és a Federal Task Force on Digitization).

/BRODIE, N.: The role of the National Library of Canada. = National Library News, 29. köt. 10. sz. 1997. p. 6–8./

(Hegyközi Ilona)

Térítéses információszolgáltatás a Manchester Business Schoolban

A Manchester Business School üzleti információkat szolgáltató részlege (*Business Information Service* = BIS) 1987-ben kezdte meg működését a főiskola könyvtárán belül, kezdetben egy fővel, napjainkban viszont már három főállású szakértő és egy adminisztrátor áll az érdeklődők rendelkezésére. Bevételeük a könyvtár éves költségvetésének mintegy negyede.

Információszolgáltatás

A szolgáltatás ára a szakértői óradíjból és a közvetlen költségekből (másolás, fax, adatbázis-használati díj) tevődik össze. Információforrásként elsősorban online adatbázisokat vesznek igénybe,

de a nyomtatott dokumentumok is nélkülözhetetlenek. Minden ügyféllel előzetesen részletesen egyeztetni kell, hogy milyen információra van szüksége, beleértve a felhasználandó információforrásokat, és azt, hogy az eredményt milyen formában (hordozón) kéri. Abban az éles versenyhelyzetben, amilyenben az információs brókerek is vannak, nagyon fontos a határidők betartása. Az adatokat természetesen bizalmasan kell kezelni, hiszen az ügyfelek egymás versenytársai is lehetnek!

Tipikus információigények:

- a tőzsdén jegyzett és korlátozott felelősségű társaságok éves mérlege, nyereség- és veszteségkimutatása;